

Jacek Sroka, prof. dr hab.

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Recenzja pracy doktorskiej mgr Bettiny Dabrowski de Flores, pt. "The Role of Stakeholders in the European Union's Food Safety Risk Assessment"

Recenzowaną pracę doktorską przygotowano w języku angielskim, pod opieką promotorską prof. SGH, dr hab. Urszuli Kurczewskiej w Kolegium Ekonomiczno-Społecznym Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Dysertacja liczy 326 stron, układ pracy, język, opracowanie graficzne nie budzą zastrzeżeń. treść pracy jest spójna, narracja przejrzysta, a metodyka czytelna. Kształt i zawartość poszczególnych fragmentów, a także niektóre założenia wyjściowe oraz przyjęte rozstrzygnięcia zasługują na dalszą dyskusję naukową, co w recenzji także jest sygnalizowane. Ogólna ocena dysertacji jest jednoznacznie pozytywna, a zamysł oraz wykonanie świadczą o badawczej ambicji, popartej uzdolnieniami i wiedzą, które złożyły się na efekt zasługujący na wyróżnienie.

Praca składa się z rozbudowanego wstępu-rozdziału, czterech rozdziałów, obszernego zakończenia w formie rozdziału, bibliografii oraz załączników z informacjami nt. metod i narzędzi wykorzystanych w trakcie badań. Treść została ustrukturyzowana w sposób przemyślany, z zachowaniem symetrii i opatrzona dokumentacją źródłową i empiryczną. Wiodące zagadnienia szczegółowe składają się na spójną linię argumentacji.

Z uwagi na wysoki poziom recenzowanej pracy oraz występującą w związku z tym ewentualność publikacji, w recenzji więcej miejsca poświęcono szczegółowym zagadnieniom dwóch pierwszych części pracy, tj. wstępu/rozdziału 1 oraz rozdziału 2. Sugestie te są osadzone w formule *peer review*, są zarezem całkowicie wolne od *peer pressure* i należy je traktować jako wpleciony w recenzję suplement dotyczący przyszłości, a ich ewentualne wykorzystanie w przygotowaniu pracy do wydania ma charakter opcjonalny. Podane sugestie w żaden sposób nie podważają treści pracy, która w przedstawionym do obrony wariantcie zasługuje, jak się rzekło, na wyróżnienie, a tekst, po zręcznym edycyjnym opracowaniu mógłby zostać opublikowany – i z tego też powodu sformułowano sugestie mogące się przydać w ewentualnych dalszych przygotowaniach.

W 27 stronicowym wstępie, który w swej treści konsekwentnie przerasta w rozdział 1, w sposób metodyczny i spójny przedstawiono: cel pracy, tezy, hipotezy, pytania badawcze oraz przegląd inspiracji teoretyczno-modelowych i metodologicznych. Stopniowo zawężono pole badawcze, ogniskując je na specyficznych zagadnieniach problematyki polityki bezpieczeństwa żywności Unii Europejskiej. Zwrócono uwagę na problem oceny ryzyka w polityce bezpieczeństwa żywności Unii Europejskiej, w kontekście którego uwypuklone zostały uwarunkowania ocen ryzyka w stosowaniu pestycydów, formułowanych przez Europejską Agencję Bezpieczeństwa Żywności (EFSA). Wskazano także na rolę interesariuszy (*stakeholders*) w kształtowaniu polityki UE. Przedstawione zostały cele i zadania badawcze projektu, którego metodykę osadzono w ramach koncepcyjnych łączących poszczególne założenia i argumenty nowego instytucjonalizmu z odniesieniami do tzw. układu/środowiska wielopunktowej równowagi (*punctuated equilibrium*), a także z nawiązaniem do elementów teorii wymiany, legitymizacji, deliberacji oraz tworzenia polityki opartej na dowodach (*evidence based*), do których to wątków nawiązuje się w uszczegółowieniach, przede wszystkim w rozdziale drugim, ale i w kolejnych – w związku z rozpatrywanymi w nich zagadnieniami. Zastosowana kombinacja metod i narzędzi z powodzeniem spełniła swoje zadanie – i choć najpewniej nie będzie ona ostatnią triangulacją w badaniach nad partycypacją, współdecydowaniem, deliberacją, to dla podjętego w tej pracy zadania przyjęto trafne rozstrzygnięcia metodologiczne. Przyczyniają się one do poszerzenia i pogłębienia badań, a zarazem otwierają dalsze możliwości dyskusji – w tym także w tych jej wątkach, które mogłyby się odnosić do pozyskiwania, operacjonalizowania oraz kapitalizacji zasobów w warunkach środowiska wielopunktowej równowagi. Przy okazji podobnie ukierunkowanej ewentualnej dalszej dyskusji warto mieć na uwadze dalsze wariantowanie teoretycznego konceptu środowiska wielopunktowej równowagi, którego sam początek upatrywany jest w artykule autorstwa Johna Nasha (*The Bargaining Problem*, „Econometrica”, vol. 15/1950). Ten klasyczny już tekst, choć zwięzły i zakodowany w formułach, nadal inspiruje i otwiera nowe możliwości interpretacyjne, w ślad za którymi mogą iść warianty w projektowaniu i doborze narzędzi badawczych. We wstępie do dysertacji nadano procesowi badawczemu kierunek i kształt nawiązujące wprawdzie nie wprost, ale z powodzeniem, do źródłowej koncepcji wielopunktowej równowagi, a wzmiankowany artykuł J. Nasha mógłby okazać się przydatny w dalszych przedsięwzięciach.

Treść rozdziału 2 zadedykowano teoretyczno-modelowym aspektom relacji łączących instytucje publiczne i interesariuszy oraz jednemu z wiodących teorematów *policy studies*, do którego nawiązano w tytule rozdziału, a sprowadza się on do prostego pytania o złożonej

odpowiedzi o to „kto-jest-kim w polityce publicznej”. W rozdziale Autorka nie udzieliła rzecz jasna pełnej odpowiedzi, gdyż ta ze swej natury ostatecznie się jednak wymyka (co stanowi zarazem o aktualności tego teorematu). Wprowadziła jednak odpowiednio zaprojektowane kategoryzacje definicyjne, które uzasadniają rozróżnienia odnoszące się do aktorów polityki publicznej, grup interesu i ich rzeczników występujących w rolach lobbystów. Przybliżyła pojęcie interesariuszy, czyniąc to w sposób rzetelnie udokumentowany i dopasowany do obranego kierunku argumentacji oraz z orientacją na praktykę, która w badaniach nad polityką publiczną jest bardzo cenna. Literatura jest dopasowana do zastosowanego w pracy ujęcia i dominuje linia bliższa analizom polityk publicznych w wymiarze unijnym i międzynarodowym, a także strategicznym studiom z organizacji i zarządzania, z uwypukleniem elementów metodologii zarządzania ryzykiem. Nie ‘za mało’, ale stosunkowo mniej jest w niej pozycji bliższych tradycyjnemu ujęciu politologicznemu, którego np. analiza systemowa, w jednym z jej licznych wariantów, mogłaby okazać się przydatna. Wątek analizy systemowej w pracy jednak nie umknął, ale pojawił się w kontekście analizy instytucjonalnej. Umknęła natomiast ta wersja badań nad systemami politycznymi, w której rozpatruje się ich samo-referencyjność, autopojetyczność (*autopiesis*) – pojęcie kojarzone m.in. z dorobkiem Niklasa Luhmanna, jednego z przedstawicieli analizy systemowej. Uwagę recenzenta zwrócił także brak cytowań kilkorga innych autorów, m. in. tych, których nazwiska kojarzone są z czterema już, kolejnymi ‘zwrotami’ w teorii i praktyce deliberacji. W pracy samo pojęcie deliberacyjnego zwrotu pojawia się w zasadzie w domyśle i jako kategoria generalna, wyrażająca swoisty paradygmat dla współczesnych rozwiązań demokratycznych, które powinny być zwrócone na pro-deliberacyjną partycypację. Rozumiany w ten sposób paradygmat ‘obierania kursu na deliberację’, wzmocniony podejściem *open science*, wygląda na sam w sobie oczywisty, co może wprowadzać w błąd, ponieważ taki nie jest. Dyskusja nad plusami i minusami pro-deliberacyjnych innowacji demokratycznych trwa i zapewne trwać będzie, gdyż nie sposób dotrzeć w tej kwestii do ostatecznych konkluzji, a można jedynie poszukiwać nowych rozwiązań i zadawać nowe pytania, uwzględniając zmieniające się uwarunkowania, a wraz z nimi szanse, zagrożenia oraz mocne i słabe strony demokratycznych innowacji. Zdaniem recenzenta zabrakło także odniesień do czasopism tematycznie zorientowanych na problematykę deliberatywnych wariantów zarządzania publicznego (*governance*). Są to kwestie, które stosunkowo łatwo mogłyby zostać uzupełnione, gdyby praca miała być dostosowana do wersji książkowej z zamiarem publikacji. Zdaniem piszącego warto się o te uzupełnienia postarać, mając na uwadze, że to, co w postępowaniu doktorskim jest czytelne i dla oceniającego składu komisji jest zrozumiałe jako konsekwencja obranej ścieżki

postępowania badawczego, w opracowaniu książkowym może już nie być dość jasne dla tzw. szerszego odbiorcy. Nie chodzi tu zarazem o samą tylko gotowość do odbierania treści merytorycznych, ponieważ wypada założyć, że wśród czytelników opracowań z kręgu *policy studies* stosunkowo rzadziej zdarzają się laicy, za to zdarza się, że czytelnicy bywają także praktykami poszukującymi inspiracji oraz sposobów na uporządkowanie problematyki, z którą się stykają w rzeczywistości profesjonalnej, społecznej, czy politycznej. Argument przemawiający za wprowadzeniem uzupełnień przed publikacją wynika zatem także z wpisanego w badania z polityki publicznej paradygmatu wdrożeniowości. Skuteczne wdrożenia najczęściej mają oparcie w klarownym przedpolu znaczeniowym, które w przypadku deliberacji i *governance* wprowadzicie i tak nie traci swego, zawsze przecież sporego kolorytu, ale poszczególne wątki pojęciowe można porządkować, np. odnosząc wiodące ich elementy do wspomnianych wcześniej czterech ‘zwrotów’ w teorii i praktyce deliberacji. Oprócz odniesień do nadal dyskutowanych propozycji Jürgena Habermasa warto przy podobnej okazji nawiązać również do ustaleń np. Johna Rawlsa, Johna Dryzeka, czy Jane Mansbridge. Zadanie to jawi się jako istotne także z powodów (nazwijmy je umownie) ‘użytecznych’ – ponieważ zorientowane wdrożeniowo opracowania z kręgu polityk publicznych realizują także cele edukacyjne i pełnią edukacyjne funkcje, a testem ich skuteczności jest ostatecznie tempo jednostkowego, społecznego, organizacyjnego uczenia się, którego efekty rzutują z kolei na sfery *politics* i *policies* – te zaś zwrótnie wywołują rezultaty w poszczególnych wymiarach funkcjonowania organizacji, grup, jednostek. Dlatego na najlepszych opracowaniach o zacięciu wdrożeniowym spoczywa obowiązek wyraźnego zakreslania pól znaczeniowych, aby pokrywały się z tymi, którymi posługują się inni – i Autorka z powodzeniem wywiązała się z tego zadania w dysertacji, a uwagi, jak się tu proponuje, dotyczą ew. dalszych uzupełnień zmierzających do publikacji. Konkretyzowanie pól znaczeniowych umożliwia zarazem żywszą dyskusję, za której namiastkę można uznać niniejsze sugestie, a dzięki dyskusji bardziej prawdopodobne stają się refleksyjne rozwiązania łączące teorię z praktyką. Upraszczając można powiedzieć, że teoria jest formą i kodem, a praktyka procesem dekodującym, który zwrótnie modyfikuje kod i formę, modele i narzędzia. Z tego też powodu warto obserwować wszystkie nurty dyskusji nad popularnymi dziś, wręcz modnymi zagadnieniami deliberacji i *governance* w politykach publicznych. Istotną część tej dyskusji zajmują także problematyka związana z badaniem podłoża oraz możliwościami praktycznego kształtowania takich konkretnych rodzajów *policy networks*, które uławiając współdecydowanie niosą zarazem mniej zagrożeń związanych z patologizowaniem się relacji sieciowych, co w sposób bezpośredni zniekształca instytucjonalizację i w efekcie może prowadzić do instytucjonalno-

formalnych pozorów, kryjących prawdziwsze od formalnych relacje nieformalne, stanowiące o rzeczywistych regułach gry. W podobnych sytuacjach uogólnione zaufanie (*generalized trust*) – albo spada w obu swych głównych wymiarach, które charakteryzował m.in. Robert Putnam, tj. w wymiarze pomostowym ('otwartym', *bridging*) oraz wiążącym, ('bastionowym', *bonding*) – ewentualnie spada w wymiarze pomostowym, a otrzymuje się lub wzmacnia w ramach sieci 'zamkniętych', wiążących, utrwalających np. istnienie tzw. koalicji dystrybucyjnych w ramach *policy networks*. W obu tych wariantach głównymi regulatorami stają się grupowe/indywidualne korzyści własne oraz zagrożenia karami. Jest to więc sytuacja anomiczna świadcząca o erozji kapitału społecznego oraz erozji demokratycznych instytucji polityki publicznej.

Przy okazji ewentualnych przyszłych, edytorskich zmian zmierzających do wydania pracy warto także postarać się mocniej skomunikować ze sobą wątki odnoszące się do polityki publicznej opartej na dowodach (*evidence based*) oraz te nawiązujące do wiedzy potocznej, uwzględnianej w ramach nurtu *open science*. Zdaniem recenzenta wspomniane wątki mogłyby zostać koncepcyjnie domknięte dzięki umiejętnemu zoperacjonalizowaniu w tekście takich pojęć, jak *deliberative moments*, czy *deliberative stance*, do których odwoływał się m.in. Luigi Bobbio, Jürg Steiner, Maria Jaramillo, Rousiley Maia, Simona Mamelli i inni – m.in w badaniach nad skutecznością rozwiązań deliberacyjnych w zarządzaniu publicznym praktykowanym w głęboko podzielonych społecznościach, gdzie realnym nierównościami, towarzyszy szereg dawnych, jak i aktualnych animozji, wzmacniających biegunowe emocje, a nawet rozwierających 'nożyce' polaryzacji afektywnej i ograniczających „okno dyskursu” – jak to sugestywnie pokazuje modelowa propozycja Josepha P. Overtona, stanowiąca zarazem jeden z dobrych przykładów aktywności NGO w konceptualizacji i praktykowaniu polityki publicznej (zob. <https://www.mackinac.org/overtonwindow>).

Rekapitulując: sformułowane rady dotyczą ewentualnej przyszłości, gdyby dysertacja miała być przygotowywana do wydania w wersji książkowej. Natomiast w przedstawionej formie już ze znaczącym naddatkiem spełnia ona oczekiwania formułowane wobec prac doktorskich, zaś efekt badań zasługuje na wyróżnienie i wart jest upublicznienia. – Stąd też wynikają sugestie ew. zmian, a ich formułowanie pod adresem opracowania niewartego publikacji nie było by zasadne. Komentarze odnosiły się do zagadnień korespondujących z treścią wstępu/rozdziału 1 oraz rozdziału 2. Powinny być one traktowane jako zalecenia formułowane nie *ex cathedra*, lecz do dyskusji i w dalszej części recenzji nie będą już zgłaszane.

W rozdziale 3 przybliżono funkcjonowanie wielopasmowej ze swej natury, lokującej się w ścisłym kręgu praktyk *governance*, unijnej polityki bezpieczeństwa żywności (EFSA). Wspomniana wielopasmowość wyraża się w badanym przypadku m.in. w istnieniu równoległych procesów ocen i zarządzania ryzykiem. Autorka omówiła podstawy, wychodząc od umów, aktów prawnych, instytucji – a następnie rozwinęła te informacje, umiejętnie przeplatając porządek chronologiczny z tematycznym. Rozdział zawiera dane dotyczące instytucji, organizacji, procedur i praktyk, podano w nim formuły definicyjne oraz wskazano na znaczenie w EFSA zasad budujących zaufanie – jak: niezależność, doskonałość naukowa, otwartość, bezstronność – wartości kluczowe w *science governance*. Uwypuklono zarazem znaczenie oceny ryzyka, zarządzania ryzykiem oraz komunikacji w warunkach ryzyka, które to treści dobrze korespondują z analizą współczesnych uwarunkowań kształtowania, projektowania, praktykowania, odbioru, falsyfikacji etc. badań naukowych. Uwagi te pozycjonują rozważania nt. realnych możliwości sensownej, funkcjonalnie uzasadnionej separacji sfery oceny ryzyka oraz sfery zarządzania ryzykiem w EFSA. Autorka wskazuje w tej części na konkretne rozwiązania, które kategoryzuje z uwzględnieniem rozwiązań w krajach członkowskich UE.

W rozdziale 4 podjęto złożoną, częściowo przewidywalną, ale zarazem niezmiennie (współ)kształtowaną w grach rozmaitych wpływów i oddziaływań – problematykę instytucjonalizacji zaangażowania interesariuszy w kształtowanie agend, decyzji i działań wykonawczych w ramach unijnych *policies*, ze szczególnym uwzględnieniem polityki bezpieczeństwa żywności. Omówiono zakres oraz formy zaangażowania stron, ze wskazaniem na poszczególne aspekty prawne, społeczne, strategiczne. Ewolucję oddziaływań organizacji interesów analizowano w ujęciu procesualnym, z uwypukleniem zmian i transformacji oraz z wykorzystaniem perspektywy szerokiej, a jednocześnie dobrze udokumentowanej szczegółowymi danymi, stanowiącymi w niej punkty orientacyjne, które umożliwiły rzetelne rozpoznanie tematyki. W analizie uwzględniono specyfikę konkretnych aktywności interesariuszy, które w zależności od uwarunkowań, lokują się w różnych obszarach oddziaływań możliwych w umownym spektrum, którego bieguny stanowią – z jednej strony lobbying, zawierający w sobie generalny paradygmat rywalizacji, z drugiej zaś – poza-lobbyingowe, zinstytucjonalizowane formy zaangażowania w procesy w różnym zakresie zmierzające do uzgadniania rozstrzygnięć publicznych. Zwykle organizacje grup interesu operują w spektrum dopasowanym do uwarunkowań, ale możliwie rozległym, a nierzadko są obecne i skuteczne w całym wspomnianym spektrum, które – jak można przyjąć – rozpościera się od bardziej rywalizacyjnego i ‘zewnętrznego’ lobbingu do bardziej konsensualnego i

wewnątrz-institutionalnego uzgadniania interesów i decyzji. Podmioty te podejmują zarówno działania bliższe promocji i realizacji interesów grupowych (lobbying), jak i bliższe bardziej kooperatywnym formom intermediacji interesów (partycypacja). Przy czym, dla skuteczności tego drugiego rodzaju działań, tj. kooperatywnych, niezbędny jest dostęp do odpowiednich rodzajów sieci współpracy (*policy networks*) – jest to jeszcze ważniejsze, niż w przypadku lobbyingu, który niekiedy może uchodzić za strategię ‘bardziej usieciowioną’, choć nią w istocie nie jest – już z tego pierwszego powodu, że jego *spiritus movens* pozostaje jednak rywalizacja. Skala oraz jakość usieciowienia konkretnej *policy*, w tym przypadku EFSA, wprawdzie nie przesądzą o trafności podejmowanych decyzji, a tym bardziej o powodzeniu realizowanych w jej ramach strategii, czy programów, jednak umożliwiają bardziej zróżnicowaną i w efekcie trafniejszą ocenę ryzyka. Zawarte w tej części autorskie kategoryzacje oraz propozycje modelowe ułatwiły uchwycenie specyfiki tych wymiarów areny interakcji, które są kluczowe dla oceny ryzyka w badanym obszarze. Ustalenia zawarte w rozdziale czwartym ułatwiły analizę studium przypadku, której zadedykowano kolejny rozdział.

Rozdział 5 zawiera umocowaną w kontekście formalno-prawnym, metodycznie uporządkowaną i zorientowaną wdrożeniowo analizę roli interesariuszy w ocenie ryzyka pestycydowego. W porządku chronologicznym przedstawiono istotne elementy tła oraz konteksty wydarzeń, które wraz z uczestniczącymi w nich aktorami składały się na badane procesy interakcji i w efekcie zbliżały lub oddalały stanowiska zaangażowanych stron. W przedstawionych ramach osadzono analizę unikalnego materiału empirycznego, zebranego w wywiadach z przedstawicielami interesariuszy. Dzięki temu możliwe było prześledzenie wydarzeń, charakterystyka uczestniczących w nich aktorów oraz uwzględnienie głosów w dyskusji pojawiających się w związku z ocenami glifosatu, które przyczyniły się do konkretyzacji kontekstów oraz specyfikacji problemów polityki bezpieczeństwa żywności. Ustalenia poczynione we wcześniejszych rozdziałach oraz analiza zebranego materiału umożliwiły omówienie, w konkluzjach tej części, barier ograniczających możliwości i skalę zaangażowania interesariuszy, a także sformułowanie rekomendacji zmierzających do wzrostu zaangażowania interesariuszy w zinstytucjonalizowane publiczne procesy decyzyjne. Oryginalność zebranego materiału, jego fachowa analiza, zaawansowane wnioski oraz trafne rekomendacje przekonują, że zawarta w pracy analiza przypadku lokuje się w kręgu przodujących studiów badawczych polityki publicznej.

Treść rozdziału 6 wypełniły konkluzje, w których wnioski ze studium przypadku podsumowano odnosząc je do przyjętych założeń ram koncepcyjnych, poszczególnych konotacji teoretycznych dot. nowego instytucjonalizmu, teorii dostępu, czy koncepcji

wielopunktowej równowagi – a przydatnych w badaniach problematyki oceny ryzyka, która ze swej natury odnosi się do środowisk o określonych potencjałach (współ)tworzenia turbulencji (sub)systemowych. Wskazano także na ograniczenia badawcze, zweryfikowano hipotezy, a konkluzje podano w sposób jasny, dopasowany do koncepcji i konstrukcji pracy oraz z badawczym zacięciem, które jest w pracy widoczne od pierwszych jej stron.

Konkluzja

Trafnie sformułowany temat pracy, jest aktualny, istotny, stabilnie osadzony teoretycznie i metodycznie, a zarazem posiada odniesienia praktyczne i orientację wdrożeniową. Zamysł, realizacja oraz rezultat badań, których efektem jest recenzowana praca, lokują ją w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauk o polityce i administracji, z orientacją na problematykę polityk publicznych. Autorka sięgała do opracowań i metod z kręgu nauk społecznych, odwoływała się do wielu krajowych i zagranicznych publikacji naukowych, a także do rezultatów badań, aktów prawnych, raportów, sprawozdań i innych oficjalnych dokumentów. Nawiązywała do źródeł archiwalnych, statystycznych, oficjalnych sprawozdań, ilościowych i jakościowych danych zastanych. Z bardzo dobrym rezultatem opracowała samodzielnie skompletowany, unikalny materiał empiryczny, a wyszczególniona w bibliografii dokumentacja jest różnorodna, aktualna i weryfikowalna. Na uwagę zasługuje konsekwencja badawcza, która nie byłaby możliwa bez przemyślanego podejścia metodycznego – dzięki niemu postawiono pytania i koncepcyjnie zaplanowano poszczególne składniki postępowania weryfikującego. Mgr Bettina Dabrowski de Flores wykazała się tym samym: oryginalnością w podejściu do rozwiązywania problemów badawczych, umiejętnością prowadzenia pracy naukowej oraz opanowaniem ogólnej wiedzy teoretycznej.

Treść recenzowanej dysertacji spełnia wymagania stawiane przed pracami doktorskimi, określone w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 Nr 65 poz. 595 z późn. zm.). Pracę doktorską mgr Bettiny Dabrowski de Flores oceniam pozytywnie i wnoszę o kontynuowanie postępowania.

Odwołując się do zapowiedzi umieszczonych w treści recenzji, wnoszę także o wyróżnienie pracy.

